

Tunteiden kuvaus vaikuttamisen keinona transmaskuliinisuutta käsittelevässä nuortenkirjallisuudessa

Pyry Aarnio

Tässä esseessä tarkastelen sitä, miten kaunokirjallisuudessa esiintyvissä transmaskuliinisuuden representaatioissa kuvatut tunteet¹ vaikuttavat yhteiskuntaan. Tarkastelen teosten vaikuttavuutta kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta eli keskityn teosten tekstuaalisiin keinoihin vaikuttamisen muotona.² Tapausesimerkkeinäni on kolme kotimaista nuortenromania, joissa on transmaskuliininen päähenkilö: Siri Kolun *Kesän jälkeen kaikki on toisin* (2016, jatkossa *Kesän jälkeen*), Riina Mattilan *Järistyksiä* (2018) ja Marja Björkin *Poika* (2013).³ Kaikissa kolmessa teoksessa päähenkilö on myös romaanin kertoja. Se, että transhahmo saa kertojan äänen, on merkittävä vaikuttamisen keino. Minä-muotoinen kerronta nostaa transhahmon keskiöön ja asettaa transsukupuolisen hahmon kokemuksen ja tunteet

lukijan keskeiseksi samastumiskohteeksi. Näin transsukupuolisuuteen liittyvät tunteet tulevat lukijan lähelle.

Kirjallisuus ja tekstit ovat kytköksissä niitä ympäröivään yhteiskuntaan. Ne vakiinnuttavat ja toisaalta haastavat asenteita, arvojärjestelmiä ja hierarkioita. Tekstien rakenne ja sanavalinnat tuottavat niihin ideologioita, joiden avulla yhteisön normeja voidaan purkaa tai vahvistaa. Kaunokirjallisuuden vaikuttavuus kytkeytyy siis teosten narratiiveihin ja siihen, miten niitä hyödynnetään ja millaisia asenteita niihin liitetään. Tunteiden kuvauksella on kaunokirjallisuuden vaikuttavuudessa erityinen merkitys, sillä kuvattujen tunteiden kanssatunteminen ja toisaalta niiden torjuminen vaikuttaa lukijan käsityksiin maailmasta ja itsestään (Helle & Hollsten 2016; Rossi 2021).

Kirjallisuuden representaatiot vaikuttavat yhteiskunnan ja kulttuurin muutokseen. Lisäksi representaatiot tuovat esiin ja tuottavat uusia identiteettejä. (Hall, 1997.) Erityisesti nuortenkirjallisuuden representaatioilla on huomattava merkitys, sillä nuoren lukijan identiteetti on muutoksessa. Representaatioiden uudelleen tuotetut muodot puolestaan vakiinnuttavat ja muokkaavat aiempien representaatioiden näkemyksiä ja asenteita (Hall 1997). Analysoimissani romaaneissa transsukupuolisuuden representaatioita uudelleenkirjoitetaan tunteiden kuvauksen keinoin. Esiin nousevat

- 1 Käytän käsitettä tunne, sillä se voidaan mieltää affektin käsitettä laajemmin (Helle & Hollsten 2016).
- 2 Rajaan kirjailijan position tarkastelun esseeni ulkopuolelle. Katson sen, mitä teos transsukupuolisuudesta sanoo, olevan kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta keskeisempää teoksen vaikuttavuudelle kuin esimerkiksi sen, onko teoksen kirjoittaja itse sukupuolivähemmistön edustaja.
- 3 Esseeni pohjautuu maisterintutkielmaani (2022), jossa tarkastelin neljää suomalaista 2010-luvun nuorten romania – edellä mainittujen lisäksi käsittelin myös Johanna Hulkon romania *Suojaava kerros ilmaa* (2019) – transmaskuliinisen henkilöhahmon identiteetin kuvauksen näkökulmasta. Rajaan Hulkon romaanin esseeni ulkopuolelle, sillä transsukupuolisuuteen kytkeytyvät tunteet ovat teoksessa sivuosassa.

SQS
1–2/2023

82

Pervopeili
Essee

Pyry
Aarnio

muun muassa häpeän, vihan, halun ja rakkauden tunteet. Näistä häpeän tunne korostuu ja kietoutuu muihin tunteisiin.

Queer-teoreetikko Sara Ahmed (2014) kutsuu häpeää ”tahmeaksi tunteeksi”, johon muut tunteet sekoittuvat. Aineistossani erityisesti ulkopuolisuus, suru ja viha saavat merkityksensä juuri häpeän kautta. Häpeä kuitenkin tarrautuu myös positiivisiksi miellettyihin tunteisiin: rakkauden, hyvän olon, onnellisuuden ja vapauden tunteisiin. Häpeään tarrautuneet tunteet ovat teoksissa vaikuttamisen keino. Esimerkiksi viha suuntautuu ulospäin ja pyrkii vaikuttamaan ympäristöönsä. Toisaalta rakkaus, vapaus ja onnellisuus vaikuttavat purkamalla häpeää. Seuraavaksi tarkastelen, kuinka häpeää ja muita siihen kietoutuvia tunteita aineistossani kuvataan, ja millaista kuvaa transsukupuolisuudesta nämä kuvaukset rakentavat.

Häpeän sosiaalisuus

Häpeä on ideologisesti latautunut ja sosiaalinen tunne. Aineistossani se kytketään transsukupuolisen henkilöhahmon ja cisnormatiivisen yhteisön välisiin ristiriitoihin, yleisiin asennemalleihin ja sosiaalisiin normeihin. Häpeä näkyy romaanissa silloin, kun transhahmo ei pysty vastaamaan yhteisön odotuksiin. Affektiteoriaa kehittäneen psykologi Silvan Tomkinsin (2008, 389) mukaan häpeä syntyy, kun yhteisön normatiiviset ohjeet estävät yksilöä toimimasta positiivisia tunteita tuottavalla tavalla. Tomkins (2008, 359) puhuu häpeästä yksilöön itseensä kohdistuvana tunteena: kun yksilö ei pysty vastaamaan yhteisön normatiivisiin odotuksiin, hän tuntee häpeää omasta itsestään. Kirjallisuudentutkija Silje Linhart (2015) puolestaan ehdottaa, että kun normirikkomus, väärin tekeminen, on oman identiteetin ilmaisemista, lähestytään ajatusta, että oma identiteetti on väärin. Esimerkiksi Kolun teoksessa perheriidan puiminen saa transsukupuolisen päähenkilön Peetun ajattelemaan juuri näin: ”En keksinyt mitään muuta syytä. Minä olin tämän riidan syy. Se mikä olen.” (*Kesän jälkeen*, 66.)

Häpeässä kyse onkin myös häpäisemisestä. Esimerkiksi Mattilan romaanin transsukupuolinen päähenkilö Eelia pohtii häpäisemistä: ”Kotikaupungissa pidettiin visusti huoli, että minulle oikealta tuntuviin asioihin läimäistiin häpeäleima. Se kirveli hehkuvana otsassa ja naulasi sanat vatsan pohjalle.” (*Järistyksiä*, 17.) Häpäiseminen on vallankäyttöä. Oikeilta tuntuvat asiat tuomitaan vääriksi ja niistä rangaistaan. Näin häpäisemisellä on tarkoitus: tavoite on ohjata pois sosiaalisesti ei-toivottavasta käytöksestä kohti sosiaalisesti toivottavaa käytöstä.

Eelian häpeä saa romaanissa kehollisen muodon. Häpeä tuntuu siltä, miltä kuraisissa vaatteissa ja hiuksissa yksin kotiin käveleminen on tuntunut. Häpeä on märkää, sotkuista ja kylmää. Se saa pehmeät kankaat ja hiukset muuttumaan painaviksi ja valuviksi ja liimautumaan ihoa vasten. Tunteet sotkeutuvat ja tarrautuvat ihoon, ja silti ne pitäisi pystyä työntämään syrjään. Pahaa mieltä ja itkua pitää nieleskellä isoina kulauksina. Tunteille ei saa antaa periksi, koska silloin pitäisi selittää, mikä kaikessa tuntuu niin pahalta. Omista tunteista ja kokemuksista pitäisi tehdä julkisia, jolloin menettäisi niiden hallinnan. (*Järistyksiä*, 37–38.)

Eelian tultua kiusatuksi muiden katseet kohdistuvat häneen, mikä saa kädet ”vapisemaan” ja veren kohisemaan suonissa ”kuin luotijuna” (*Järistyksiä*, 37). Fyysisen reaktion syynä on altistuminen niin sanotulle ei-toivotulle katseelle, mikä tuottaa häpeää ja ulkopuolisuuden kokemuksen. Tunteiden tutkimuksessa onkin korostettu katseen vieraannuttavaa vaikutusta. Näin katsomiseen liittyy arvottava aspekti. (Linhart 2015; Tomkins 2008.) Muiden vilkuilu osoittaa Eelian muuttuneen heille vieraaksi. Vieraus kiehtoo ja siten kerää katseita puoleensa. Toisaalta vieraus on luotaantyöntävää, sillä se leimaa sosiaalisesti ulkopuoliseksi. Se siis eristää Eelian ja saa hänet vetäytymään. (*Järistyksiä*, 37–38.) Vetäytyminen näyttäytyy tekstissä alistumisena. Koska Eelia vetäytyy ja kiusaaja, ”sänkitukkainen”, saa jäädä muiden seuraan, tarttuu voitonriemuinen halveksunta myös muuhun seurueeseen.

Kyse on tyypillisen traagisen narratiivin uudelleentuottamisesta: koska transsukupuolisuus poikkeaa normatiivisesta sukupuolisesta järjestelmästä, sille ei ole tilaa yhteisössä. Vetäytyminen, joka supistaa transsukupuolisen henkilöahmon ihmissuhteiden piiriä, näkyikin monissa tarkastelemissani teoksissa keskeisenä teemana. Vetäytyneisyys on yksi häpeän ilmenemismuodoista, sillä häpeä pyrkii piiloutumaan (Oinas 2011, 153). Toiseuden ja ulkopuolisuuden tunteet, joihin häpeä kietoutuu, saavat jättäytymään pois sosiaalisista suhteista. ”Joskus yksin oli vain helpompi” (*Järistyksiä*, 39).

Häpeän välttäminen sulautumalla

Välttääkseen syrjinnälle ja ei-toivotulle katseelle altistumisen romaanien transhahmot pyrkivät sulautumaan pikemminkin kuin tulemaan esiin transsukupuolisina. Esimerkiksi Kolun romaanin Peetu haluaa olla kiinnittämättä muiden huomiota: ”Elämäni ensimmäisenä päivänä mä haluaisin olla kukatahansa” (*Kesän jälkeen*, 70–71). Halu olla kuin kuka tahansa on reaktio transsukupuolisuuteen liittyviin vierauden ja häpeän tunteisiin sekä pelkoon. Kyse on niin kutsutun stealth-elämän tavoittelusta: termiä stealth käytetään transsukupuolisuuden kontekstissa ilmaisemaan transtaustan piilottamista, eikä sille ole vakiintunutta suomennosta. Kyse on tietoisesta valinnasta jättää kertomatta transsukupuolisuudestaan ja toisaalta niin sanotusta ”läpi menemisestä”, jolloin transsukupuolisen yksilön transsukupuolisuus jää ulkopuolisilta tunnistamatta, kun hänet sukupuolitetaan kehon ulkoisten piirteiden perusteella oikein. (Edelmann 2009; Zimman 2009.) Stealth-narratiivi on myös vallankäytön keino, sillä se legitimoii näkymättömän transsukupuolisuuden ainoaksi hyväksyttäväksi transsukupuolisuuden muodoksi. Stealth-narratiivi toistuu Kolun romaanin lisäksi myös Björkin romaanissa, jossa Makke elää stealth-elämää, vaikka itse sanaa stealth käytetään.

Kolun romaanissa Peetun on tultava jatkuvasti ulos kaapista transsukupuolisena. Jos Peetu ei itse tee sitä, julkisessa tilassa ”vastaan pulpahtaa joku yläasteajan kusipää”, joka käyttää tilaisuuden Peetun ”outtaamiseen” (*Kesän jälkeen*, 22–23). Peetun ajatus noudattelee Lal Zimmanin (2009) huomiota, että transsukupuolinen tulee kaapista toistuvasti myös transition jälkeen. Stealth-elämä puolestaan näyttäytyy tavoiteltavana ideaalina: ”Mutta pelkkä ajatus stealth-elämästä – voida olla se kone, jota tutka ei näe – se on mulle pyhä” (*Kesän jälkeen*, 24). Häpäisyä ja häpeää tuottava transsukupuolisuus halutaan piilottaa, jotta häpeää tuottavia tilanteita kuten muiden arvostelua ja negatiivisia katseita ei tarvitsisi kokea. Sara Davidmann (2010, 198) katsookin, että transsukupuolinen ”on ohjelmoitu” piilottamaan itsensä ja sulautumaan ”normaaliin” väestöön. Sosiaalistuttuaan cisnormiin transyksiö siis tuntee voimakasta tarvetta toteuttaa sitä ja pyrkii peittämään transsukupuolisuutensa. Stealth on siis transsukupuoliselle yksilölle normatiivinen odotus.

Tarkastelemieni teosten transsukupuoliset henkilöahmot vastustavatkin ajatusta, että heidän täytyisi astua julkisuuteen esimerkkeinä transsukupuolisuudesta. Esimerkiksi Björkin romaanin transsukupuolinen päähenkilö Makke ja Kolun romaanin Peetu pyrkivät päinvastoin erottautumaan sateenkaariyhteisöstä ja -aktivismista. He eivät halua osallistua yhteiskunnalliseen diskurssiin tai poliittiseen toimintaan. Romaaniensa maailmoissa Makke ja Peetu jättäytyvät julkisesta keskustelusta ja vetäytyvät yksityisyyden suojiin. Transsukupuolisuus kohdentuu siis teoksissa elämän yksityiselle alueelle. Toisaalta on syytä muistaa, että kaunokirjallisina teoksina romaanit myös ottavat osaa julkiseen keskusteluun transsukupuolisuudesta. Näin kirjailijan teoksellaan välittämä viesti tulee osaksi julkista keskustelua ja vaikuttaa siihen, miten transsukupuolisuus yhteiskunnassa ja kulttuurissa ymmärretään.

Kolon romaanissa Peetu kommentoi julkiseen keskusteluun osallistumista. Vaikka Peetu ei halua olla transsukupuolisten ääni, hän myös tietää, että ”hiljaisuuden murtumiseksi”, jonkun täytyy ”lyödä rumpuja” ja ”kantaa banderolleja”. Jotta saisi oikeuksia, niitä täytyy vaatia. Silti Peetu mieluummin on ”postoperatiivisesti vaan ihan vitun hiljaa”. Vastoinkäymiset ja koettu syrjintä, ehkä jopa väkivalta, saavat hänet kaipaamaan yksityisyyttä. (*Kesän jälkeen*, 24–25.) Linhart (2015, 242) kiinnittää tutkimuksessaan huomiota samaan kuvioon: sukupuoleltaan varioivat henkilöhahmot harvoin haluavat olla huomion keskipisteenä ja osallistua politiikkaan. Ilmiössä on kyse tunteista. Häpeä, aiemmat negatiiviset kokemukset ja pelko ajavat transhahmon vetäytymään poliittisesta toiminnasta.

Myös Björkin romaanin transsukupuolinen päähenkilö Makke kommentoi Pride-kulkuetta, joka symboloi sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen hyväksi tehtävää tasa-arvotyötä. Makke [sic] Pride näyttäytyy ”pellekulkueena”, jossa outoihin asuihin pukeutuneet kirjavat ihmiset käyttäytyvät sopimattomasti, jopa seksuaalisesti julkisessa tilassa. Makken näkemys Pride-kulkueesta on heteronormatiivinen ja ennakkoluuloinen. Vastapuolelle asettuvat Priden ”vastamielenosoitukset” ja niihin liittyvä aggressiivisuus. Makke viittaa vuoden 2010 Pride-kulkueeseen kohdistettuun pippurisumutteella tehtyyn hyökkäykseen, jonka Makke tuomitsee. Makke siis tunnistaa ja tuomitsee sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kohdistuvan väkivallan, mutta ylläpitää itse heteronormatiivisia rakenteita, joiden verukkeella väkivaltaa tehdään. (*Poika*, 182.)

Makke rajaa itsensä ulos pervojen queer-ihmisten joukosta ja asettaa oman ”vakavan” ja ”asiallisen” identiteettinsä vastakkain seksuaalivähemmistöjen ”pelleilyn” kanssa. Heteronormista poikkeava seksuaalinen identiteetti näyttäytyy näin tuomittavana, epäsovinnaisena ja naurunalaisena. Voimakas tarve assimiloitua ympäröivään yhteiskuntaan purkautuu teoksessa ennakkoluuloisuutena homoseksuaalisuutta ja muita vähemmistöjä kohtaan. Vakiinnuttaakseen oman paikkansa miehenä Makke kääntyy muita

sateenkaarivähemmistöjä vastaan. (*Poika*, 182.) Sama ilmiö on nähtävissä myös todellisuuden LHBTQ-yhteisöä koskevissa keskusteluissa. Vahvistaakseen omaa asemaansa vähemmistöt ja niiden edustajat kääntyvät helposti toisiaan vastaan.

Romaanissa sopeutumisen tarve purkautuu myös cisnormatiivisuutena. Makke ei pyri irrottautumaan ainoastaan seksuaalivähemmistöistä vaan myös sukupuolivähemmistöstä. Hänelle sukupuolenkorjaus ei kyseenalaista normeja vaan vahvistaa niitä. Makke on mies. Hän irrottautuu jopa termeistä transsukupuolinen ja transmies, sillä ne erottavat hänet (cis) miehistä. ”Minä en ole transu vaan transsukupuolinen. Paitsi että en ole. Minä olen mies.” Makke lainaa netissä kohtaamaansa haukkumasanaa. Aiemmin transvihamieliset kommentit ja haukkumasanan käyttö ovat saaneet hänet suuttumaan. Normatiivisen maskuliinisuuden toteuttaminen kuitenkin vapauttaa Makken vihastaan transvihamielisyyttä kohtaan. Se ei enää tunnu kohdistuvan häneen itseensä. Makke on siis kääntänyt selkänsä myös transsukupuolisille. (*Poika*, 182.)

Käsitän Makken pyrkimyksen irrottautua vähemmistöistä ja suunnata identiteettinsä kohti asfalttityöntekijä-perheenisä-tyyppistä ”perusmiestä” pyrkimyksenä toteuttaa normatiivista maskuliinisuutta erehtymättömästi. Kyse on tiedostamattomasta pyrkimyksestä, ja tarkoitus on välttää normien rikkomisesta aiheutuvaa häpeää. Makke myös onnistuu pyrkimyksessään, sillä heteroseksistinen maskuliinisuus toimii teoksessa yhteisöön integroitumisen avaimena. Esimerkiksi Makken veljen Aaronin on helpompi hyväksyä Makken maskuliinisuus, kun hän sopii fyysisesti ja sosiaalisesti heteroseksistiseen mieskäsitykseen (*Poika*, 200). Heteroseksistisen maskuliinisuuskäsityksen kriittinen tarkastelu puolestaan jää lukijan vastuulle.

Sen sijaan todellisten transmiesten on havaittu jakavan niin sanotun joustavan käsityksen maskuliinisuudesta (Hines 2010). Myöhemmissä kotimaisissa nuortenromaneissa maskuliinisuuskäsitys vaikuttaa joustaa-

vammalta kuin Björkin romaanissa. Näin myöhemmät teokset korjaavat Björkin teoksen luomaa kuvaa transmaskuliinisuudesta. Transshahmon maskuliinisuuden ei tarvitse nojata heteroseksistiseen maskuliinisuuteen. Joustavan maskuliinisuuskäsityksen korostuminen liittyy nuortenkirjallisuudelle tyypilliseen humanismiin. Koska nuortenkirjallisuudella on taipumus kasvattavaan ja opettavaan otteeseen, syrjivät toimintatavat selittyvät teoksissa usein ei-toivottaviksi (ks. esim. Hilton & Nikolajeva 2012). Joustavaa maskuliinisuutta edustava mieskäsitys sopii siis heteroseksististä maskuliinisuutta paremmin nuortenkirjallisuuden didaktisiin tendensseihin.

Häpeä kietoutuu vihaan ja suruun

Transsukupuolisen häpeän ja vihan tunteet ovat yhteydessä toisiinsa: muiden vihamielisyys tuottaa häpeää, joka puolestaan tuottaa vihaa häpeän kokijassa. Ulkopuolisuus, kiusaaminen ja yhteisön cisnormatiivisuus sattuuta, häpäisee ja suututtaa. Jatkuva muiden katseen kohteena oleminen ja nöyryytyksen ja hyljeksinnän kohtaaminen saavat vihan patoutumaan. Transtutkija Susan Stryker käyttää termiä transraivo (*transgender rage*). Vähemmistön, kuten transsukupuolisten, kokemaa raivoa on yhteiskuntajärjestelmää ja muita ihmisiä kohtaan patoutunutta vihaa ja häpeää, jota muiden kohtelu tuottaa. Raivon tunteeseen liittyy myös sen purkautuminen. Toisin kuin ulkopuolisuus, joka on sisäänpäin vetäytyvä tunne, raivo ja suuttumus suuntautuvat ulospäin. Kyse on siis äänestä, vastaansanomisesta ja oikeuksiensa puolustamisesta, ei äänettömästä vetäytymisestä. Toisaalta raivo on läsnä silloinkin, kun ääntä ei kuulu. Transyksilön arki on nimittäin ”jatkuvaa kamppailua sosiaalisia normeja vastaan”. (Stryker 2006, 253.)

Selkeimmin suuttumusta ja vihaa ilmaisee Kolun romaanin Peetu. Tyypillisesti oman identiteetin kyseenalaistamiset saavat Peetun kiivastumaan. ”Mitä se kellekään kuuluu, mistä olen tullut läpi ollakseni se mikä olen”

(*Kesän jälkeen*, 25). Erityisesti suututtaa, kun ne, joilta ymmärrystä eniten kaipaa, eivät ymmärrä. Peetua suututtaa, kun oma äiti, jonka pitäisi aina olla lapsensa tukena, ei siihen pysty (mt. 54). Tunne myös purkautuu. Kielikuvia hyödyntävässä kohtauksessa Peetu on myrsky, joka huuhtoo pois transvastaiset ajatusmallit:

Minä olen ukkosmyrsky joka sadan taivaalta, minä iskeydyn jokaiseen korkealla keikaroivaan torniin, olen salaman jyrä joka osuu maanpintaan ja kaataa rannikon männyt, olen iso myrsky, peetunpäivän myrsky, minä syöksyn taivaalta vailla pelkoa, mutta minä en sada maailmaan tuhoa tai kuolemaa, minun salamoideni sanoma on tämä: Anna ihmisten nähdä toiset sellaisena kuin he itse haluavat. (*Kesän jälkeen*, 103.)

Kohtauksessa irrottaudutaan maasta ja samalla symbolisesti yhteisön normeista. Näin normien vastustaminen mahdollistuu. Tunteiden purkaukseen liittyy tummuus ja ukkosen uhkaava jyrinä, jotka kuvastavat vihan tunnetta, sen voimakkuutta ja ”syöksyvää” vauhtia. Mielen synketyksessä maisemakin synkkenee ukkospilveksi. Viha on siis hallitsematonta. Kuitenkin sillä on tavoite: sen tarkoitus on suunnata ihmisten katseet ja odotukset toisin. Peetun viha ei siis vain tuhoa vaan myös puhdistaa ja korjaa. Näin teos osoittaa, että viha voi myös voimaannuttaa. Viha ei siis näyntyä ainoastaan negatiivisena tunteena. Sen avulla voidaan tuottaa myös positiivisia vaikutuksia ympäristöön. (*Kesän jälkeen*, 103.)

Viha lisäksi häpeä tuottaa surua. Eniten suru on läsnä Mattilan romaanissa. Eelian kotikaupungissa, ”pesäpallokaupungissa”, Eelian yksinäisyys ja erilaisuus korostuvat, mikä ilmenee teoksessa Eelian vaikenemisena ja vetäytymisenä. Surua tuottavat vanhempien hetero- ja cisnormatiiviset odotukset, joihin Eelia ei pysty vastaamaan. Koska surun käsittelyyn ei ole ollut tilaa, se on päässyt kasautumaan seiniksi minuuden ympärille

(*Järityksiä*, 61). Ahmed (2014) ehdottaa, että suru tai melankolia on luonteeltaan sateenkaarevaa (*queer*), kun se liittyy kyvyttömyyteen vastata hetero- ja cisnormatiivisiin odotuksiin. Juuri tästä Eelian surussa on mielestäni kyse. Eelian suruun liittyy useita queer-yksilön suruun liittyviä traumoja: kodin ahdasmielisyyttä, hetero- ja cisnormin toteuttamisessa epäonnistumista, ulkopuolisuutta ja fyysistä väkivaltaa.

Surua tuottaa myös valehtelu ja syyllisyys siitä. Vanhempien heteronormatiivisuus on niin vaativaa, että se estää ensirakkaudesta puhumisen. Kysyttäessäkin Eelia vastaa ”ei mulla ole ketään” (*Järityksiä*, 63), vaikka on jo alkanut tapailua kumppaniaan Islaa. Eelia pyyhkii Islan pois, ei keneksikään, koska parisuhde ei sovi vanhempien odotuksiin. Valehdellessa surussa on monta kerrosta. Se on häpeää siitä, ettei sovi heteronormatiivisiin odotuksiin, syyllisyyttä kumppanin piilottamisesta, pelkoa hylätyksi tulemisesta ja surua siitä, ettei uskalla eikä voi olla valehtelematta vanhemmilleen. Valhe painaa möykkynä mahassa. Se itkettää ja saa hengityksen salpautumaan ja ”kaikesta tulee mustaa”. (*Järityksiä*, 64.)

Yleisimmin romaaneissa surun tuntemukset liittyvätkin ihmissuhteisiin ja niiden riitoihin. Esimerkiksi Kolun romaanissa, jossa Peetu käsittelee transsukupuolisuuden liittyviä tunteitaan lentämällä purjelentokoneella isänsä kanssa, surulla on vaikutusta siihen, millaisen vaikutuksen lentäminen Peetussa tuottaa. Surun vuoksi lento on ”aivan toisenlainen”. Koneen nousu ei tuota tavallista kehon rajoitteista ja dysforiasta vapautumisen tunnetta. Päinvastoin mieltä painavat ajatukset tuntuvat niin raskailta, että kehon massa kasvaa: surunsa takia Peetu ”painaa liian paljon”. Alakulo on niin raskasta, että kone voi pudota sen voimasta maahan. Pilvien takaa pilkistävä aurinkokaan ei pysty valaisemaan mieltä ja Peetu kyllä tietää miksi: riidat täytyy sopia, jotta niiden painolasti purkautuu. (*Kesän jälkeen*, 26.)

Kun mieli on alhaalla, on vaikea saada lentämisestä vapauttavaa kokemusta. Vastakkain asettuvat positiivisesti latautuneet aurinko, taivas, horisontti ja

onnellisuus sekä negatiivisesti latautuneet maa, suru ja paino. Negatiivisista tunteista voidaan kuitenkin suunnata pois. Kun isä ohjaa koneen pois jalaspilvien suunnalta, myös Peetu ohjaa ajatuksensa pois surua aiheuttaneista asioista (mt. 46–47).

Häpeästä voimaantumiseen

Teoksissa käsitellään myös positiivisia tunteita kuten voimaantumista. Mattilan teoksessa taidelukio Vally on luova paikka. Eelialle se on myös positiivista minäkuvaa luova paikka. Taidelukiossa Eelia saa olla oma itsensä ja tuntee hyväksynnän kokemuksia. Lukiosta löytyvät ensimmäiset hyvät ystävät ja ensirakkaus. Muutkin lukiolaiset ovat kotipaikkakunnallaan tunteneet olevansa erilaisia. Muiden erilaisten keskellä on turvallista päästää oma erilaisuus esiin.

Sosiologi Elina Oinas korostaa, ettei häpeä itsessään ole ongelma. Se luo yhteisöön sääntöjä ja näin myös asettaa yhteisöön kuulumisen ehdot. (Oinas 2011.) Häpeä voi siis myös toimia yhteisöä rakentavasti. Aiemmin koetut häpeän kokemukset herkistävät toisten kokemalle häpeälle ja siten lujittavat ja muovaavat yhteisöä (Kekki 2004; Oinas 2011). Lukiossa Eelia saa elää omalla tavallaan. Kukaan ei huomauta sukupuolen ilmaisusta tai seurustelukumppanin sukupuolesta. Vallyn turvallisessa ilmapiirissä kaapin oven uskaltaa avata, ja se aukeaa niin voimalla, että mitään piilotettavaa ei jää. Avoin ilmapiiri saa Eelian myös sanallistamaan omaa identiteettiään ensimmäisen kerran.

Neljäsadan kilometrin päässä kotoa kaappini ovi uskalsi tipahtaa saranoiltaan. Vallyssä löysin oman sanani, tai oikeastaan sana löysi minut, se loikkasi varoittamatta keskelle tyhjää vihkon sivua. Olisi pitänyt synnyttää äidinkielen aine, mutta vahingossa synnytinkin oman sanani, josta sain raamit ja siihen oikeanlaisen kuvan. En-

simmäistä kertaa uskalsin katsoa peiliin ja tuijottaa silmiin ihmistä, joka näytti minulta, ei tytöltä pojan vaatteissa, ei hämmentävän neitimäiseltä pojalta, ainoastaan Eelialta vaan. (*Järistyksiä*, 28.)

Oman sanan ”synnyttäminen” näyttää identiteetin sanallistamisen aktiivisena ja kehollisena toimintana. Toisaalta sana synnytetään hallitsemattomasti ja arvaamattomasti. Se ilmestyy kuin tyhjästä. Oman sanan synnyttämisessä arvaamatonta onkin juuri se, että Eelia synnyttää itse itsensä. (*Järistyksiä*, 27–28.) Sanallistaminen tekee ilmiön todelliseksi, näkyväksi ja ymmärrettäväksi osaksi maailmaa. Oman identiteetin ymmärtäminen muokkaa käsityksiä omasta ulkomuodosta ja kehosta. Kun omalle identiteetille löytyy sana, myös itsensä katsominen peilistä tuntuu voimaannuttavalta kokemukselta. Sanallistaminen auttaa löytämään myös muita itsensä kaltaisia: ”jossain siellä tietolähteiden takana oli olemassa lauma tyttölokeroon väkisin viskattuja neutraaleja värejä”. (mt. 28–29.) Oman identiteetin sanallistaminen toimii avaimena itsensä ymmärtämiseen, hyväksymiseen ja oman yhteisön löytämiseen (ks. Juvonen 2019).

Voimaantumista on nähtävissä myös Kolun teoksen purjelentokohtauksissa. Purjelentäminen on mekaniikaltaan lähellä aitoa lentämisen kokemusta. Koneessa ei ole moottoria, joten lentäessä hyödynnetään ilmapirtauksia. Niinpä ilmapirtoja, ilmanpainetta ja pilvisyyttä kuvaavat sanat saavat teoksessa metaforisia merkityksiä. Termiikit, aurinko, tuuli ja nousut yhdistyvät oivallukseen, onnellisuuteen, vapauteen ja seksiin (*Kesän jälkeen*, 55, 67, 68). Lentäminen ja taivas symboloivat avarakatsisuutta ja tarjoavat Peetulle mahdollisuuden laajempaan näkökulmaan. Peetu haluaakin ympärilleen ihmisiä, ”joiden katse kohdistuu ylös” ja ”katseen, joka ei luokittele, leimaa tai laatikoi” (mt. 19). Kuvalliset ilmaisut osoittavat Peetun luovaa kielenkäytön tapaa. Lentäminen, oma identiteetti ja sen sanallistaminen rinnastuvat. Lentäminen, ”taivaalle kirjoittaminen” symboloi siis Peetun koko elämää: hän elää, hänen muotonsa muuttuu ja hän osoittaa, että ihmisyyden on muutosta (mt. 106). Lentämällä Peetu voi

irrottautua painavista tunteista ja kokemuksista sekä suunnata katseen maan ja menneisyyden sijaan taivaalle ja tulevaisuuteen.

Traaginen kertomus murtuu

Kotimaisen nuortenkirjallisuuden transsukupuolisuutta käsitteleviä romaaneja voidaan pitää positiivisina vastakertomuksina esimerkiksi angloamerikkalaiselle transsukupuolisuutta kuvaavalle nuortenkirjallisuudelle, jossa korostuu ongelmakeskeisyys, traagisuus ja transhahmon ulkopuolisuus (ks. esim. Aarnio 2022; Linhart 2015; Reynolds 2007). Oman identiteetin sanallistamisen ja lentämisen kuvaston avulla transsukupuolisuus saa Mattilan ja Kolun romaaneissa positiivisia merkityksiä. Myös romaanien rakkauskertomukset purkavat traagista narratiivia näyttämällä transsukupuolisuuden arvostettavana, haluttavana ja hyväksyttävänä. Transsukupuolinen ei ole sosiaalisesti ulkopuolinen, vaan hänellä on oma rakastava lähipiirinsä. Transhahmon seksuaalisuuden kuvaaminen tuo myös uudenlaisen näkökulman kotimaiseen nuortenkirjallisuuteen, jossa on perinteisesti kuvattu heteronormatiivista seksiä (Grünn 2003).

Suostumuksellinen seksi, seksuaalisuus ja parisuhteet, jotka perustuvat rakkauteen ja molemminpuoliseen haluun, ovat läsnä kaikissa analysoimissani teoksissa. Björkin, Kolun ja Mattilan teoksissa transsukupuolisia hahmoja kuvaillaan seksuaalisina, romanttisina ja monin tavoin kykenevinä, ja transsukupuolisen kumppanin kanssa harrastettua seksiä tyydyttävänä. Näin transsukupuolinen hahmo näyttäytyy seksuaalisesti haluttavana ja haluavana. Transhahmot myös näyttäytyvät teoksissa romanttisen rakkauden kohteina. Rakkauden ja seksin kuvauksissa korostuvat tunteet, jolloin myös lukijan omasta seksuaalisuudesta tai sukupuoli-identiteetistä poikkeavat kuvaukset voivat avata ovia empatiaan ja lukijan seksikäsityksen laajenemiseen.

Paidan repsottaessa napittomana häpesin omaa kehoani [– –] Halusin kuiskata älä katso, älä koske, mutta Isla ei antanut siihen tilaisuutta. Hän peitti suuni kädellään ja upotti minut silmiinsä, syvään viidakonvihreään jossa suuntaavaistoni sotkeentui.

Upoksissa ne ensimmäiset oikeat sormet koskivat rintojani niin, että ensimmäistä kertaa koskaan halusin niiden olevan siinä, pysyvän siinä ja muuttavan muotoaan laihojen sormien sivelyn alla. Suudelmat kiehuivat polttavina huulilta kaulalle ja pikkulintu sisälläni lauloi taas pahaa pois. (*Järistyksiä*, 88–89.)

Mattilan romaanissa kumppanin kosketus saa rinnat ”muuttamaan muotoaan”, mikä symboloi Eelian muuttuvaa käsitystä omasta kehostaan. Rinnat, jotka muiden katseelta ja kosketukselta pitää piilottaa, löytävät paikkansa. Oinas ehdottaa, että Judith Butlerin (1990) performatiivisuuden käsitettä voidaan hyödyntää ruumiillisuuden liittyvää häpeää purkavien tekojen analyysissä. Koska kyse on tilanteisesta häpeän purkamisesta teoin, Oinas katsoo performatiivisuuden käsitteen valaisevan häpeän purkamisen tapaa. (Oinas 2011.) Kohtauksessa seksi saa butlerilaisen performatiivisen merkityksen. Seksi on teko, jonka avulla omaan kehoon kohdistuvaa häpeää puretaan. Iho, joka ensin tuntuu epäsovivalta, kuin toisen ihmisen vaatteelta, muuttuu omaksi. Häpeä muuttuu haluiksi, joka kohdentuu myös omaan kehoon. Seksi muuttaa jopa dysforian lauluksi. (*Järistyksiä*, 88–89.)

Romaanien tulkitsemista positiivisina vastakertomuksina traagiselle narratiiville tukee myös teosten loppuminen toiveikkaaseen sävyyn. Toiveikkaat loput ovatkin nuortenkirjallisuudelle tyypillisiä, sillä ne sopivat nuortenkirjallisuuden lajin tendensseihin: itsensä hyväksyminen ja kasvaminen saavat sijaa ja katse suunnataan tulevaisuuteen (ks. esim. Reynolds 2007, 72; Linhart 2015, 284). Kolun ja Mattilan teosten lopetuksissa itsensä ja toisten hyväksyminen nousevat keskiöön, jolloin lopun toiveikkaus liittyy päähenkilön henkiseen kasvuun. Björkin teoksessa toiveikkaus kytkeytyy

mahdollisuuteen täyttää yhteisön normatiiviset odotukset. Mattilan ja Kolun romaanien henkilöahmot ovat lopussa vahvempia ja valmiimpia vastaanottamaan tulevaisuuden hankaluuksia. Oman yhteisön löytäminen nousee keskiöön. Tämä murtaa tyypillistä alistetun ja yhteiskunnan ulkopuolelle putoavan transsukupuolisen hahmon kertomusta (ks. Linhart 2015; Reynolds 2007).

Esimerkiksi Kolun romaanin lopussa veli Pyry ja kumppani Aamu ottavat purjelennotta palaavan Peetun vastaan. Isä, joka on muuten paljon läsnä romaanissa, jää loppukohtauksessa taka-alalle, jolloin itsenäistyminen ja oman yhteisön löytäminen korostuvat. Suunta on eteenpäin, kohti rakkaita ihmisiä, kirkasta taivasta ja tulevaisuutta. (*Kesän jälkeen*, 104–110.) Toiveikkaus ja terapeuttisuus näkyvät Peetun kehittyneessä kyvyssä käsitellä asioita: häpeästä, pelosta ja vihasta päästään yli, jolloin tulevaisuus haasteineenkin vaikuttaa seesteisemmältä. Peetu korostaa oman identiteetin löytämisen merkitystä. ”Mutta ei ole syvempää onnea kuin olla se joka on.” Itselleen on oltava rehellinen. Häpeän purkaminen on siis itsensä hyväksymistä. (mt. 92.)

Myös Mattilan teos loppuu positiiviseen sävyyn. Tultuaan vanhemmilleen ulos kaapista Eelia toteaa, että kokemus hylätyksi tulemisesta on ”kallis hinta”, joka itsensä hyväksymisestä kuitenkin ”on pakko maksaa”. Itsensä piilottaminen puolestaan on ”kuin luovuttaisi kokonaan”. Myös Mattilan teos siis kuuluttaa, että itselleen on oltava rehellinen, vaikka se romuttaisi kodin ja perheen muodostaman korttitalon. Kuten viittaus kaatuileviin pelikortteihin osoittaa, on valheisiin perustettu koti hauras rakennelma. Itsensä paljastaminen ja hyväksyminen on yhteisön hyväksyntää tärkeämpää. (*Järistyksiä*, 140.) Ulostulon jälkeen kuvataankin itsensä hyväksymisen tunteita:

Isän mentyä astuin pakkasta pelästyneelle nurmikolle ja levitin käteni. Mitä sitten, jos en sopinut pesäpallokaupunkiin tai muiden määräämiin muotteihin? [– –]

Minulla oli minun kokemukseni, minun tarinani, menneisyyteni ja tulevaisuuteni, jossa sain hypätä sukupuoliruuhtujen yli jos niin tahdoin. [– –]

Annoin samean tihkusateen leijata kasvoilleni. Tunsin kuinka rintaani kasvoi uusi sydän, ja kaikki minussa alkoi matkustaa kohti kokonaan jotain uutta. (*Järityksiä*, 146.)

Käsiensä levittämisen ele kuvaa itsensä hyväksymistä, itsensä ja maailmansa syleilemistä. Syleilevä ele tuottaa tekstiin hellän ja anteeksiantavan sävyn. Jopa piiskaavana näyttäytynyt sade muuttuu sen myötä kevyeksi sen sankkuudesta huolimatta. Oman olon keveneminen keventää myös sitä, miltä ympäristö tuntuu. Lapsuuden koti ja ”pesäpallokaupunki” saavat jäädä taakse. Ne hyväksytään osaksi menneisyyttä, mutta katse on jo suunnattu tulevaisuuteen. Perhe vaihtuu: lapsuuden perheen paikan ottaa kumppani, jolloin edellinen kylmä sydän surkastuu ja tilalle ”kasvaa” uusi sykkivä rakkaus. (*Järityksiä*, 146.) Ajatukset ovat jo matkalla kohti uutta. Konkreettinen lähteminen kohti omaa paikkaa, Välyä, ja symbolinen siirtyminen kohti omaa tulevaisuutta linkittyvät vanhempien odottamasta identiteetistä vapautumiseen ja omana itsenään elämiseen. Samalla siirtyään aikuisuuteen: vanhempien vaikutuspiiristä omaan elämään, jossa omilla valinnoilla, ystävillä ja kumppanilla on yhä enemmän merkitystä.

Transsukupuolisuutta käsittelevä kotimainen nuortenkirjallisuus on selvästi tendenssikirjallisuutta: tarkoitus on voimaannuttaa nuoria lukijoita ja ottaa kantaa sukupuolen politiikkaan, transsukupuolisuutta käsittelevään diskurssiin ja transsukupuolisten asemaan yhteiskunnassa. Pidän häpeän kuvausta oleellisena teosten vaikuttavuuden kannalta. Sen avulla aktivoidaan tyyppillinen traaginen narratiivi, jonka mukaan transsukupuolisuus sulkeutuu yhteisön ulkopuolelle. Häpeä johtaa teoksissa transsukupuolisen hahmon vetäytymiseen ja näkyy pyrkimyksenä irrottautua politiikasta. Vaikka hahmot kaipaavat stealth-elämää, romaanien lopussa korostuu

voimaantumisen. Näin häpeä valjastetaan identiteetin kehityksen hyväksi. Lopetusten toiveikkuus mahdollistaa teosten tulkitsemisen positiivisina vastakertomuksina. Näin tuotetaan uudenlaisia transsukupuolisuuden representaatioita ja kyseenalaistetaan vallitsevia narratiiveja.

Positiiviset vastakertomukset muokkaavat transsukupuolisuuden esittämisen kaanonin. Lisäksi uudet positiiviset representaatiot ja narratiivit nuortenkirjallisuudessa auttavat voimaannuttamaan transnuoria ja toisaalta avartamaan myös muiden lukijoiden käsitystä sukupuolesta. Positiiviset narratiivit ja representaatiot purkavat väärinkäsityksiä ja stigmoja ja liittävät transsukupuolisuuteen positiivisia mielikuvia, joten ne voivat myös muuttaa yleistä suhtautumista ja asenteita transsukupuolisuutta kohtaan. Näin positiivisilla representaatioilla on myös yhteiskunnallista vaikutusta.

Lähteet

- Aarnio, Pyry. 2022. *Transmaskuliinisuus ja sukupuoli-identiteetti kotimaisissa 2010-luvun realistisissa nuortenromaaneissa*. Maisterintutkielma. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Kirjallisuudentutkimuksen maisteriohjelma. Kotimainen kirjallisuus.
- Ahmed, Sara. 2014/2004. *The Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Björk, Marja. 2013. *Poika*. Helsinki: Like.
- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.
- Davidmann, Sara. 2010. Beyond Borders: Lived Experiences of Atypically Gendered Transsexual People. Teoksessa *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, toim. Sally Hines & Tam Sanger. New York and Abingdon: Routledge, 186–203.
- Edelmann, Elijah Avid. 2009. The Power of Stealth: (In)Visible Sites of Female-to-Male Transsexual Resistance. Teoksessa *Out in Public: Reinventing Lesbian/Gay Anthropology in a Globalizing World*, toim. Ellen Lewin & William L. Leap. Chichester: Wiley-Blackwell, 164–179.

- Grünn, Karl. 2003. Uusin nuortenkirjallisuus. Teoksessa *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*, toim. Liisi Huhtala, Karl Grünn, Ismo Loivamaa & Maria Laukka. Helsinki: Tammi, 285–294.
- Hall, Stuart. 1997. *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications.
- Helle, Anna & Anna Hollsten. 2016. *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hilton, Mary & Maria Nikolajeva. 2012. *Contemporary Adolescent Literature and Culture*. New York: Routledge.
- Hines, Sally. 2010. Introduction. Teoksessa *Transgender Identities: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, toim. Sally Hines & Tom Sanger. New York: Routledge, 1–22.
- Hulkko, Johanna. 2019. *Suojaava kerros ilmaa*. Hämeenlinna: Karisto.
- Juvonen, Tuula. 2019. Nimeämisen mahti. Sukupuolta ja seksuaalisuutta kuvaavien termien suhteisuudesta. *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti* 13(1–2): 1–22. DOI 10.23980/sqs.89126.
- Kekki, Lasse. 2004. Pervot pidot. Johdanto homo-, lesbo- ja queer-kirjallisuudentutkimukseen. Teoksessa *Pervot pidot. Homo-, lesbo- ja queer-näkökulmia kirjallisuudentutkimukseen*, toim. Lasse Kekki & Kaisa Ilmonen. Jyväskylä: Gummerus, 13–45.
- Kolu, Siri. 2016. *Kesän jälkeen kaikki on toisin*. Helsinki: Otava.
- Linhart, Silje Hernæs. 2015. 'A Wild Stream of Eyes': *Affect and Identity in Male-to-Female Transgender Narratives for Children and Young Adults*. Väitöskirja. University of Oslo. Faculty of Humanities. Department of Linguistics and Scandinavian Studies. Käsikirjoitus.
- Mattila, Riina. 2018. *Järistyksiä*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- McCallum, Robyn. 1999. *Ideologies of Identity in Adolescent Fiction: The Dialogic Construction of Subjectivity*. London: Taylor & Francis.
- Oinas, Elina. 2011. Häpeä, arki ja ruumiillisuus. Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*, toim. Siru Kainulainen & Viola Parente-Čapcová. Turku: Uniprint, 151–182.
- Reynolds, Kimberly. 2007. *Radical Children's Literature: Future Visions and Aesthetic Transformations in Juvenile Fiction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Rossi, Riikka. 2021. Empaattinen ahdistus romaanin tunnevaikutuksena. Tapaustutkimuksena Marjo Niemen Kaikkien menetysten äiti. *Avain* 18(1): 38–55. DOI 10.30665/av.100383.
- Stryker, Susan. 2006. My Words to Victor Frankenstein above the Village of Chamounix: Performing Transgender Rage. Teoksessa *The Transgender Studies Reader: Towards a Social Analysis of Gender Diversity*, toim. Susan Stryker & Stephen Whittle. London: Taylor & Francis Group, 244–256.
- Tomkins, Silvan. 2008. *Affect Imagery Consciousness: The Complete Edition*. New York: Springer Publishing Company.
- Zimman, Lal. 2009. 'The Other Kind of Coming Out'. *Transgender People and the Coming Out Narrative Genre*. *Gender and Language* 3(1): 53–80. DOI 10.1558/genl.v3i1.53.